

Gusztin Rudolf

HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet

Liszt Ferenc és az 1865-ös pesti országos dalárünnepély

Jelentős állomása az 1840-es és ötvenes években kibontakozó magyarországi dalármozgalmnak az 1865-ös, a Nemzeti Zenede 25 éves jubileuma alkalmából rendezett, országos szintű zenei ünnepséggel összekötött harmadik országos dalártalálkozó Pesten.¹ Nem csupán azért kiemelkedő, mert ez az első alkalom, amikor országos dalosrendezvény a fővárosban kapott helyet, hanem mert ez az első komolyabb eset, hogy vezető zenészek adták nevüket a kórusmozgalomhoz. A szervezőbizottság a jubileumi ünnepségre meghívta Liszt Ferencet, akinek *Szent Erzsébet legendája* című oratóriumát a szerző vezényletével adták elő az ország különböző szegleteiből összesereglett dalárok, és amellyel a szerző elismerését is kivívták, pár nappal később pedig az országos dalártalálkozó keretén belül Erkel Ferenc vezényletével Liszt egy másik kórusművét is előadták. A két elismert zenész kapcsolódása és támogatása presztízs-értékű volt az intézményesülés közelében álló mozgalom számára. Liszt látogatása a dalármozgalom krónikása, Ábrányi Kornél szavaival élve az 1865. évi dalárügy eredményeire nézve döntő befolyást gyakorolt.² Ezen a két eseményen keresztül képet kapunk Liszt dalármozgalomhoz való kapcsolódásáról, a hazai zenei repertoárhoz való hozzáállásáról, valamint körvonalazódik, hogy a dalármozgalom milyen fejlődési stádiumban volt ekkoriban.

Tanulmányom fókuszában nem az Erzsébet-bemutató és a zenedei ünnepély áll – hiszen már számos tanulmány foglalkozott az oratórium premierjével –, még csak nem is a pár napra rá következő országos dalártalálkozó, hanem – az események rövid bemutatását követően – Liszt és a magyar dalármozgalom kapcsolódása, melyet a primer források (korabeli sajtó és évkönyvek), valamint szekunder irodalom (tanulmányok) alapján mutatok be.³

- 1 Az eddig megszokott Ábrányi-féle számozástól eltértek, mivel az 1863. évi soproni országos dalártalálkozót tartom az első rendezvénynek. Lásd Gusztin Rudolf: „A soproni Dalfűzér / Liederkranz: előzmények, intézményesülés, működés (1847–1867) I. rész”, *Soproni Szemle* LXXV/3. (2021), 277.
- 2 Ábrányi Kornél: *Az orsz. m. daláregyesület negyedszázados története 1867-től 1892-ig*. Budapest: Orsz. Magy. Dalaregyesület. [1892] 37.
- 3 Az Erzsébet-bemutatóról lásd pl. Ábrányi Kornél: „Szent Erzsébet legendája”. In: *A magyar zene a 19-ik században*. Uő. Budapest: Pannonia nyomda, 1900, 319–324. Sebestyén Ede: „1865. Szent Erzsébet legendája. A Dante-szimfonia”. In: *Liszt Ferenc hangversenyei Budapesten*. Uő. Budapest: A Liszt Ferenc Társaság kiadása, 1944, 59–71. A zenedei ünnepségről lásd Ábrányi Kornél: „A második orsz. dalárünnepély Pesten”. In: *Az orsz. m. daláregyesület negyedszázados története 1867-től 1892-ig*, 31–54. Ábrányi Kornél: „A nemzeti zenede negyedszázados jubileuma”. In: *A magyar zene a 19-ik században*, 314–318.

I. Előzmények: Liszt kapcsolata a magyarországi dalegyletekkel 1865 előtt

Liszt élete jelentős részét külföldön töltötte, ami nyilvánvalóan korlátozta abban, milyen mértékben tudott kötődni a magyar zenei élethez, kikkel és hogyan állt kapcsolatban. Ennek ellenére, még ha nem is számottevően, de volt kapcsolódása a magyar dalegyletekhez már az 1865. évi eseményeket megelőzően is, melyek közvetlen személyes együttműködés, kompozíciókon keresztüli kapcsolatok, vagy levélben, interjúban elejtett megjegyzések formájában öltött testet.

Dalárdákkal való személyes kontaktusáról több feljegyzés is maradt. Ismertebb történet, miszerint Liszt Ferenc a pécsi dalosok (az egy évvel később megalakult Pécsi Dalárda énekesei) számára írta a *Patakcsa* című kórusművét 1846-ban, melyet egyúttal az első magyar férfikari műnek tekintenek.⁴ A dalárda természetesen büszke volt, hogy eredettörténetében helyet kapott egy ilyen rangos zenész. Az eseményről szóló sajtóbeszámolót érdemes idézni, mivel egyszerre szól Lisztről, a dalárdáról és a honi repertoár kérdésköréről:

24-én estvére Nádasra, pécsi püspök ő nmélt. kastélyába rándult Liszt, Augusz A. és a Honderü szerkesztőjével együtt, hol a zongorakirályt Pécsről eléje utazott dalnokok által előadott négyes-énekkkel üdvözlék és pompás vacsorával fogadák. E dalnokok panaszkodván, hogy magyar dalokat Pestről nem kaphatnak, Liszt azonnal még vacsora alatt componalt egy gyönyörű quartettet, mellyhez szövegül P. H. L. Garaynak a Patakhoz című költeményét választta. Ez azonnal be lón tanulva, s még a vacsora folytában elénekelve.⁵

Az esetet követően pár nappal később, november 20-án Aradra érkezve a zeneszerzőt a szállásánál a katonazenekar mellett a frissen alakult dalegylet fogadta fáklyászenével. Liszt három napot töltött a városban, melynek során két hangversenyt adott, s a második jövedelmét a hamarosan felállítandó református óvoda, valamint a zene és a dalegylet gyámolítására ajándékozta.⁶

Hasonlóan közvetlen kapcsolódás, amikor 1858. április 11-én Liszt felvétetett a pesti ferences szerzetesek confráterei közé. Az ünnepélyes misén a Thill által vezetett dalárda is fellépett, sőt egy nappal korábban Liszt a dalárda egy lakomáján is részt vett, melyet az ő tiszteletére rendeztek.⁷

Ennél közvetettebb – egyúttal tudomásom szerint az első felbukkanás a sajtóban Liszt és a magyarországi dalárok kapcsolatát illetően –, amikor a Dolezsalek Antal által 1843-ban megalakított fővárosi dalegylet Dolezsalek úron keresztül karéneket kapott Liszttől 1845-ben.⁸ Nincs

4 Lásd Sziklavári Károly: „Liszt Ferenc Magyarországon 1846-ban”. In: *Liszt Ferenc utazásai a reformkori Magyarországon*. Dömötör Zsuzsa–Kovács Mária–Mona Ilona–Sziklavári Károly. Budapest: Eötvös József könyvkiadó, 2015, 169sk. A művet először az *Apollo* című folyóirat közölte 1874-ben.

5 *Honderü* IV/2/20. (1846. november 17.), 396. További tanulmányok: Várhalmi Oszkár: „Liszt Ferenc Pécssett, 1846-ban”, *A zene* XVII/8–10. (1936. február 15.), 196–198. Nagy Imre: *Öttorony. A pécsi irodalmi műveltség a kezdetektől a huszadik századig*. Pécs: Kronosz 2013, 224. Ivasivka Mátyás–Kovács Attila: *Pécsi concerto*. Pécs: Alexandra kiadó, 2011, 132k. Ugyanakkor Major Ervin tanulmánya említi Földváry Miklós Kovecsócsy Mihály szövegére írott Vadász dala c. művét, mely 1826-ban jelent meg először. Major Ervin: „A régi magyar férfikar-irodalom”, in *A magyar muzsika könyve* (Budapest, 1936), 134. Kottája megjelent Bartalus István *Magyar Orpheus* c. gyűjteményében (Pest, 1869).

6 *Életképek* IV/22. (1846. november 28.), 1.

7 *Budapesti Hírlap* [nincs évfolyam]/84. (1858. április 14.), 2.

8 *Honderü* III/22. (1845. december 2.), 436.

tudomásom arról, mi lehetett ez a mű, mindenesetre apró, ám érdekes adalék, hogy a hazai dalármozgalom kezdeti éveiben egy dalegyletnek már volt kötődése egy ilyen neves zeneszerzővel.

Említésre méltó még, hogy 1864 áprilisában Pichler Bódog a *Zenészet*i Lapokban ír arról, miszerint Liszt Ferenc egy beszélgetésben különös örömét fejezte ki afelett, hogy Magyarországon egyre több dalárda és zeneegylet létesül, melyek „nézete szerint a legalkalmasabb eszközök a honi művészet emelésére”.⁹ Nem szabad azonban elfelejteni, hogy mindez egy olyan lapban jelent meg, melynek főszerkesztője a dalármozgalom egyik kulcsfigurája volt, így érdemes némi kritikával kezelni.

Az utolsó kapcsolódási pont 1865 előtt, feltehetőleg előkészítve a következő évi látogatást, 1864 decemberi, amikor a pest-budai dalárda többek között Liszt Ferencet is tiszteletbeli taggá választotta, ami egyúttal szép felvezetése a közelgő eseményeknek.¹⁰

II. 1865: a zenedei jubileumi ünnepe és a fővárosi országos dalártalálkozó

1865. augusztus 15. és 20. között a pestbudai zenede 25 éves fennállását ünnepelte, s ennek keretén belül augusztus 20-án megrendezésre került a harmadik országos dalártalálkozó. Az 1864. évi pécsi országos dalárünnepséget követő augusztus 16-i tanácskozáson a dalegyletek elhatározták, hogy a következő évi találkozóznak a főváros ad helyet.¹¹ Ugyanebben az évben a pest-budai hangászegyleti zenede (a későbbi nemzeti zenede) elhatározta, hogy megünnepeli fennállásának negyedszázados évfordulóját. 1864. szeptember 16-i ülésükön az alábbi döntést hozták: „Az országban létező zenedék és dalárdák, valamint zene-nevezetességek mint Liszt és Joachim, meghívandók...”¹² Egy november 15-én tartott értekezleten pedig egyhangúlag elfogadta a testület, hogy az ünnepély országos jellegű legyen, zenészeti részét Liszt vezényelje, és sor kerülhessen a „Magyarországi Szent Erzsébet” oratórium ősbemutatójára. A *Zenészet*i Lapok szerkesztője, Ábrányi a zenedei ünnepséget szervező bizottságban amellett érvelt, hogy a két ünnepség egyesüljön, azaz a hazai dalegyleteket hívják meg. A bizottság kemény vita után úgy döntött, elfogadja az indítványt.¹³

Báró Orczy Béla, az egyesített ünnepély rendezőbizottsági elnöke 1865. június 1-jén felhívást intézett a hazai dalegyletekhez, melyben tájékoztatja őket az ünnepségről, valamint Liszt meghívásáról. A levélben leírja, hogy a „testvér-főváros összes dalegyleteinek közreműködésével egy nagyszerű dalárelőadás tervezetük nyílt téren s a szabad ég alatt.”¹⁴ A dalárünnepélyen elhangzó műveket is ismerteti, melyek az alábbiak:

- 9 Pichler Bódog: „Egy látogatás Liszt Ferencnél”, *Zenészet*i lapok IV/27. (1864. március 31.), 211. [N. N.]: „Egy látogatás Liszt Ferencnél”, *Fővárosi Lapok* I/79. (1864. április 7.), 348. *Vasárnapi Ujság* XI/15. (1864. április 10.), 142.
- 10 *Sürgöny* IV/275. (1864. december 1.), 2. *Fővárosi Lapok* I/276. (1864. december 2.), 1153.
- 11 Ábrányi Kornél: „A pécsi országos első magyar dalárünnepély. (Augusztus 15-én.)”, *Zenészet*i Lapok IV/50. (1864. szeptember 8.), 395.
- 12 Iványi-Papp Mónika: „A Nemzeti Zenede élete a Pest-budai Hangászegyleti Énekiskola választmányi ülései alapján (1844–1867)”. In: *A nemzeti zenede*. Szerk. Tari Lujza. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, 2005, 140.
- 13 Ábrányi: *Az orsz. m. daláregyesület negyedszázados története 1867-től 1892-ig*, 38.
- 14 Ábrányi: *Az orsz. m. daláregyesület negyedszázados története 1867-től 1892-ig*, 41. Vö. *Nefejejts* VII/25. (1865. június 18.), 223.

Erkel Ferenc: *Kölcsey himnusza*

Liszt Ferenc: *Harci dal*

Mosonyi Mihály – Balogh Zoltán: *Ébresztő* (erre az alkalomra készült)

Mendelssohn B[artholdy]: *A művészekhez*

Orczy Béla június 28-án újabb felhívást tett közé, amelyben minden egyletre kiterjeszti a meghívást, nem csak azokra, akik erről korábban levelet kaptak. A nagy készülődésről maga a sajtó is folyamatosan tudósított: „A dalárdák, a mennyire tagjaiknak polgári állása és foglalkozása engedi, derekasan gyakorolják magukat.”¹⁵

Zenedei ünnepély és dalárünnepély

A kor egyetlen zenei profillal rendelkező lapja, a *Zenészet*i Lapok 1865. augusztus 17-én megjelenő lapszáma címdalton tudósított az oratórium bemutatójáról.¹⁶ A cikk szerzője, Ábrányi erős szavakkal, érzelmtől túlfűtött hangon dicséri a művet – az előadás minőségéről csupán néhány mondatban emlékezik meg, pozitívan. Sajtóbeszámolók szerint három fővárosi dalárda vett részt benne, valamint több vidéki is.¹⁷ Tudjuk, hogy maga Liszt is elégedett volt, amikor az énekeseket hallotta a próbán.¹⁸ Augusztus 23-i, Wittgenstein hercegnőnek küldött levelében írja, hogy „[a] kórusok és a zenekar 500 tagja feladatát valami szenvedélyes jámborsággal látta el – s bizonyos pillanatokban a lelkesedés túlaradásával.”¹⁹

A zenedei ünnepséget követő dalárünnepségre 52 dalárda volt bejelentve, körülbelül 500 taggal, mások szerint azonban 1000 fő vett részt.²⁰ Liszt Carl Gillének küldött májusi leveléből kiderül, hogy készült a dalárdákkal való találkozásra:

Örülnék, ha Kahnt az én férfikarra írt 18. zsoltárom („Coeli enarrant”) partitúrájának kiadását német és latin szöveggel [...] július végéig elintézné. A pesti konzervatóriumnak ezen a jubileumi ünnepségén Magyarország legjelentősebb férfidalárdái vesznek részt s adódhatik megfelelő alkalom a zsoltár előadására. A férfikar-előadások pesti műsorán a „páncélos dalokat” (Geharnischte Lieder) is hirdetik. Az én honfitársaim bizonyára nem csinálnak ebből valami unalmas históriát.²¹

15 *Sürgöny* V/168. (1865. július 25.), 2.

16 *Zenészet*i Lapok V/46. (1865. augusztus 17.), 361.

17 *Pesti Napló* XVI/4094. (1865. április 9.), 2.

18 Sebestyén: *Liszt Ferenc hangversenyei Budapesten*, 63.

19 *Liszt Ferenc válogatott írásai* II. Szerk. Hankiss János. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1959, 588.

20 *Pesti Hírnök* VI/188. (1865. augusztus 18.), 2. A *Pesti Napló* alapján a következők: Arad, Balassa-Gyarmat, Békés, Bicske, Buda, Debreczen, Eger, Eperjes, Érsek-Újvár, Esztergom, Győr, Hajdú-Böszörmény, H.-M.-Vásárhely, Jászberény, Kecskemét, Kis-Márton, Komárom, Kun-Szt.-Márton, Kun-Szt.-Miklós, Lincz, Lippa, Losoncz, Lúgos, Miskolcz, Mohács, N.-Bánya, N.-Kanizsa, N. Körös, N.-Szombat, Nyíregyháza, Ó-Buda, Páncsova, Pest-budai dalárda, Pesti nemzeti dalkör, Pesti unió, Pécs, Pozsony, Promontor, Rima Szombat, Soprony, Szalonta, Szekszárd, Szentes, Szombathely, Varsasd, Versecz, Zimony, Zombor, Zomboly. Lásd *Pesti Napló* XVI/4605. (1865. augusztus 24.), 1–2.

21 *Liszt Ferenc válogatott írásai* II, 582sk [?]. Levél feladása: Vatikán, 1865. május 18.

Ezek alapján feltételezhetjük, hogy Liszt egyértelműen pozitív várakozással volt a dalárdák felé, és a tudósítások alapján nem csalódott. A *Pesti Hírnök* így írt a 19-iki próbáról:

A dalárok mai próbája a redonteben [sic!] meglepőleg jól sikerült. Liszt, ki nagyszerű ovatiókkal fogadtatott, személyesen igazgatá a holnap előadandó szerzeményeit s nagy meglepéddel nyilatkozott a szabatoságról, melylyel azokat a dalárok betanulták.²²

Liszt jelen volt a 20-i ünnepségen, páholyból hallgatta végig,²³ arról azonban már nincsen tudomásunk, hogy mi volt a véleménye az asznapi produkcióról.

Dalegyletek kapcsolódása Liszthez az ünnepség idején

A dalárdák működését ismerve elmondható, hogy a szerenádok, díszlakomák és zenei köszöntések tipikusan jó kapcsolódási lehetőséget kínáltak magas rangú személyekkel vagy híres művészekkel. A pest-budai dalárda például az augusztus 7-i héten szerenáddal lepte meg Lisztet, aki élvezettel hallgatta, majd a végén Zimay László karigazgatót magához hívatta, megköszönte a szerenádot, és kifejezte a művei iránti elismerését.²⁴ További két dalegylet, a nemzeti dalkör és a pesti unio dalárda szintén adott szerenádot Lisztnak az ünnepség után, augusztus 21-én,²⁵ sőt Sebestyén Ede szerint e két dalárda távozása után nem sokkal az aradi dalárda is megjelent, és „rövid éji zenével fejezte ki hódolatát”.²⁶ Augusztus 26-án vagy 27-én (ezen a két napon volt Esztergomban Liszt) pedig az esztergomi dalárda tisztelgett ilyen módon.²⁷ Tudjuk továbbá, hogy 1865. augusztus 19-én szombaton a Liszt tiszteletére adott díszlakomán nagy számmal jelentek meg a zeneművészet, az irodalom és a dalárdák képviselői.²⁸

Sok esetben egy dalárda reprezentációs célt is szolgált, képviselte az adott várost, közösséget. Szekszárdon például szeptember 3-án Lisztet ünnepélyesen fogadták a városban, s ennek során a szekszárdi dalárda több dalt is énekelt neki (*Szent az érzet, Húzd rá cigány, Isten áld meg a magyart*).²⁹

22 *Pesti Hírnök* VI/189. (1865. augusztus 19.), 2. Vö. *Fővárosi Lapok* II/190. (1865. augusztus 20.), 728. Vadnai Károly: „Egy hét története”, *Hazánk s a Külföld* I/35. (1865. augusztus 27.), 555.

23 „Az összes dalegyletek előadásait, mely négy számból, a Kölcsey-hymnusz, Mendelsohn, Liszt, s Mosonyi kardalából állt, Erkel igazgatá. Liszt, ki a legzajosb ovatióval fogadtatott, egy páholyban volt jelen.” U. L.: „A dalár ünnepély Szent István napján a városligetben”. *Pesti Hírnök* VI/190. (1865. augusztus 21.), 2.

24 *Zenészeti Lapok* V/46. (1865. augusztus 17.), 368.

25 *Zenészeti Lapok* V/47. (1865. augusztus 24.), 376. Más lapok szerint 22-én, ott a leírás: 1865. augusztus 22-én éjjeli szerenádot adott Lisztnak a Pesti Unio és Nemzeti Dalárda egyesült kara. Lásd *Pesti Napló* XVI/4604. (1865. augusztus 23.), 2. A *Sürgöny* szerint 21-én volt a szerenád. Lásd *Sürgöny* V/193. (1865. augusztus 24.), 1.

26 Sebestyén: *Liszt Ferenc hangversenyei Budapesten*, 69.

27 *Pesti Hírnök* VI/196. (1865. augusztus 28.), 2.

28 *Sürgöny* V/191. (1865. augusztus 22.), 1.

29 *Pesti hírnök* VI/205. (1865. szeptember 7.), 2. *Pesti napló* XVI/4616. (1865. szeptember 7.), 2. A *Népnevelők Kalauza* szerint 2-án volt a köszöntés. *Népnevelők Kalauza* I/25. (1865. szeptember 10.), 406.

A Budai Dalárda 1865. évi évkönyve tartalmaz egy bejegyzést, miszerint szeptember 11-én előadták a budai krisztinavárosi plébániánál Lisztnek a *Harci dalai* c. szerzeményét és egy népdalt. Erről a sajtó maga is tudósított, de Watzatka Ágnes is megerősítette, aki a templom latin nyelvű *Historia Domus* anyagában rátalált az esemény leírására. A latin nyelvű szövegben a dalárda neve magyarul szerepel, és a leírás kiemeli, hogy magyarul éljenezték Lisztet.³⁰

Végül Liszt elutazásakor a vasútállomásnál a promontori dalárda elénekelte neki Kölcsey Himnuszát és egy *Dicsőít téged nagy égi teremtő* c. dalt.³¹ A vendégeknek ez a fajta búcsúztatása jellegetes dalárdai tevékenység.

III. Utózöngé: A dalegyletek kapcsolódásai Liszthez 1865 után

Domokos Zsuzsanna következőképpen fogalmaz Liszt magyarságáról szóló egyik tanulmányában:

Liszt magyarországi tevékenységeinek tárgyalásakor általában a szerényebb, de nagyon fontos segítségek kevésbé kerülnek előtérbe, mint például az, hogy a társadalmi fejlődés és együttlét egyik fontos formáját, a dalárdák működését Liszt nemcsak kompozícióival segítette, hanem vette a fáradságot arra, hogy a beadott pályaműveket értékelje és javaslataival segítse munkájukat. Ittlétekor rendszeresen eljárta a különböző kórus egyesületek próbáira, tanította őket...³²

Alább ezt a tömör összefoglalást bontom ki, a teljesség igénye nélkül, néhány példával megvilágítva, mit is jelentett ez a gyakorlatban.

Az egyik legfontosabb kapcsolódás – bár egyúttal a legközvetettebb is – a Liszt-szerzemények felvétele a dalárdák repertoárjába. Csak néhány példa az ünnepély utáni évekből: 1868. április 1-jén filharmóniai hangversenyt rendeztek Vigadóban a nemzeti zenedével, Erkel Ferenc vezénylete mellett, melyen előadták többek között Liszt *Koronázási miséjét* is. A karokat a zenede és a budai dalárda adta elő. Az 1868. évi debreceni országos találkozó díszhangversenyén elhangzott a *Keresztes vitézek* indulója.³³ 1869. április 14-én az Unio dalárda Lisztől a *Vértessdalt* (Geharnischte Lieder) adta elő,³⁴ 26-án pedig a Vigadóban hangversenyt adtak Liszt tiszteletére, melyben szintén ez a mű hangzott el (*Harci dalok* címen) a Budai Dalárda előadásában, a szerző résztvétele mellett.³⁵ 1869 áprilisában a Pesti Unio dalegylet

30 *A Budai Dalárda évkönyve az 1864- és 1865 iki egyleti évekre*. Szerk. Madarassy Pál. Buda: Bagó Márton, 1866, 80. Vö. *Pesti Hírnök* VI/207. (1865. szeptember 11.), 2.

31 *Fővárosi Lapok* II/212. (1865. szeptember 16.), 837.

32 Domokos Zsuzsanna: „Liszt, Széchenyi és a Magyar Tudományos Akadémia”. In: *Tanulmánykötet Ujfalussy József emlékére*. Szerk. Berlász Melinda–Grabócz Márta. Budapest: l’Harmattan, 2013, 161.

33 Nem tudni pontosan, hogy csupán a zenekari bevezető hangzott-e el, vagy a kórusrész is felhangzott-e, mindenesetre kapcsolódás a szerzőhöz.

34 *Budapesti Közlöny* III/78. (1869. április 7.), 1002. és III/86. (1869. április 16.), 1119. Ez a már korábban említett Geharnischte Lieder.

35 *Budapesti Közlöny* III/89. (1869. április 20.), 1163. és III/94. (1869. április 25.), 1233. Továbbá III/96. (1869. április 28.), 1262.

Feigler Viktor karnagy vezetésével dalestélyt ad Liszt tiszteletére a Lövöldében.³⁶ 1873-ban pedig, Liszt ötvenéves művészeti jubileuma alkalmából Liszt-lázban égett a főváros, a pesti Nemzeti Dalkör önálló Liszt-hangversenyt jelent be, illetve számtalan dalárda és zeneegylet (vidékieket is beleértve) jelezte, hogy képviseltetni fogja magát a jubileumi ünnepségen.

Liszt másik jelentős hozzájárulása a különböző karénekek komponálása egyes dalárdák vagy éppen a dalártalálkozók számára. Érdemes Ábrányi Kornél, a daláregyesület titkárának feljegyzését idézni:

Egy alkalommal az orsz. magyar daláregyesület által kezdeményezett *Magyar király-himnusz* szövegkölteményi s zenei pályázatának kérdéséről cseréltem vele eszmét, korábbi fölkerése folytán átnyujtván egyszersmind neki több magyar dal- s chorálgyűjteményt, ezek közt Bartalus István *Magyar Orpheus*-át is. Ép ez utóbbiban lapozhatott beszéd közben, midőn véletlenül a *Hej Rákóczy, Bercsényi* híres kurucz-dallamra fordított. »Mit akarnak önök« – szölt egyszerre felvillanyozottan, – »ime itt van egy király-himnusz dalra való, igazán alkalmas, egyszerű, nemes és lendületes dallam, mert nem kell képzelni, hogy az afféle Haydn-himnusz-dallamot meg lehet rendelni csak úgy tetszés szerint. Természetesen, csak a szöveget kell az óhajtott célra mással helyettesíteni, s formailag egységes keretbe önteni.« Ezzel leült s azonnal férfi-négyesre alkalmazta a dallamot, ellátva azt néhány bevezető taktussal. Ez eszme többé nem is hagyta aztán nyugodni, míg csak az egész művet, úgy szövegét, mint zenéjét illetőleg meg nem alkotta.³⁷

Liszt fontosnak tartotta a magyar zeneművek propagálását, nem véletlen, hogy az 1865. évi zenedei ünnepélyen ragaszkodott a magyar programhoz, és mint a fentebbi példa mutatja, maga is komponált a dalárdáknak.³⁸ 1866-ban az aradi dalárünnepélyre (melyet végül 1867-re halasztottak) két költemény megzenésítésére Mosonyit és Lisztet kérték fel, és bár Liszt nem tudta vállalni, jelzi, hogy számítottak rá ilyen téren.³⁹

Kiemelendő még Lisztnek a különböző eseményeken való részvétele, vagy legalábbis az azokra való meghívása. Az 1868. évi országos dalártalálkozóra a debreceni szervezetőbizottság úgy döntött, külön meghívólevelet küld Liszt Ferencnek, és bár nincs tudomásom arról, hogy erre sor került-e, de azt tudjuk, hogy nem volt jelen.⁴⁰ Az 1870-es országos dalártalálkozón azonban részt vett, és az első sorból figyelte az előadást, igaz, meglehetősen bosszús

36 Legány Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1869–1873*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976, 33.

37 Ábrányi Kornél, id.: „Liszt Ferencz”. In: *Jellemképek a magyar zenevilágból*. Uő. Budapest: Lampel Róbert, 1900, 21.

38 „...maga Liszt F. is azt a nézetét s óhaját hangsúlyozta a bizottsághoz intézett s nyilvánosságra is került levelében, hogy az ünnepély zenei műsora [ti. az 1865-ös] lehetőleg hazai zeneszerzők magyar szellemü műveiből legyen egybeállítva.” Ábrányi: *A magyar zene a 19-ik században*, 43.

39 Ábrányi: *Az orsz. m. daláregyesület negyedszázados története 1867-től 1892-ig*, 60.

40 Ábrányi: *Az orsz. m. daláregyesület negyedszázados története 1867-től 1892-ig*, 88sk.

hangulatban.⁴¹ Egy ideig ugyan hízelgett neki a dalárok ünneplése, ám később már inkább magányra vágyott, fárasztotta a sok lakoma és felköszöntés, ami nem is csoda, mivel szekszárdi pihenését szakította meg a dalárünnepély miatt.⁴²

Egy alkalommal pályázati munkában is részt vett: 1872-ben az országos dalárünnepélyre érkezett pályaműveket Liszt elnöklésével értékelte a zsűri.⁴³

Érdeemes még röviden leveleiből is idézni, melyekben egy-egy alkalommal ír a dalárdák-ról. Szeptember 19-én Rómából küldött levelében ezt írja Augustus Antalnak:

Templomod ünnepélyes felajánlásának napján azt kívánom, hogy férfihangokra írt, egyszerűen orgonával (zenekar nélkül) kísért misémet adja elő a dalárda. Körülbelül ötven, jól kiválasztott énekesből álló kar bőven elég lesz...⁴⁴

Augustus Antalhoz írott 1869. július 14-i levelében a magyar dalárdákra tesz utalást egyik műve előadása kapcsán:

Férfihangokra írt régi misém új kiadása, amely hamarosan megjelenik Párizsban, alkalmat adott a mű lényeges kijavítására és egyszerűsítésére. Úgy gondolom, tettszenék neked, és ha dalárdistáid csak egy kicsit is hajlandók mérséklettel – gyakorolni, hallhatjuk majd Szekszárdon a te templomban.⁴⁵

Ugyancsak Augustusnak címzett 1870. március 8-i levelében pedig a következőképpen említi a dalegyleteket:

Nincs szükség nő- vagy gyermek-hangokra, sem bármiféle hangszerre, – kivéve az orgonát, hanem elő a dalárdákkal s amennyire csak lehet, kottát olvasni és helyesen intonálni tudó emberekkel. Egy körülbelül száz főnyi férfikórus bőségesen elegendő lesz; végső esetben mintegy hatvannal is beérhetjük: 30 tenorral és 30 basszussal, de a többlet nem lenne túl sok.⁴⁶

41 Legány: *Liszt Ferenc Magyarországon 1869–1873*, 44.

42 Németh Amadé: „Erkel, a Nemzeti Színház és Liszt kapcsolata”. In *Liszt kiskönyvtár I*. Budapest: Liszt Ferenc Társaság, 1982, 68.

43 *Fővárosi Lapok* IX/74. (1872. március 31.), 320. Részlet: „Az országos dalárünnepre hirdetett pályázatot e napokban dönté el a Liszt Ferenc elnöklete alatt álló bíráló-bizottság. A beküldött kilenc magyar mű négyes közt abszolút becsűnek s a kijelölt célra teljesen megfelelőnek egyet sem találtak. Néhányat azonban, mint az első számú »Dalárszózat«, »Ki az?«, »Dalárok dala«, »Testvérszó Magyarhonból« s »Két vándor« címűeket, egy vagy más jó tulajdonuknál fogva figyelemre és dicséretre méltóknak ítélték.”

44 *Liszt Ferenc válogatott írásai II*, 631.

45 *Liszt Ferenc válogatott írásai II*, 630. A levelet Rómából küldte. Előtte a koronázási mise átnézéséről ír, úgyhogy feltehetőleg erről a műről van itt szó.

46 *Liszt Ferenc válogatott írásai II*, 640. A levelet Villa d’Estéből írta.

Konklúzió

1865-ben az országos dalármozgalom szárnyait bontogatta: még nem intézményesült, de már igény volt rá, hogy a több tucat hazai dalegyletet összefogják. Az a tény, hogy a zenede a szervezés során számolt velük, részben a dalegyletek ismertségét mutatja, a képességeikről pedig tanúságot tesz, hogy megtanulták a *Szent Erzsébet oratóriumot*, és előadásukkal Liszt Ferenc elismerését is kiérdemelték.

Világosan kitűnik a leírtakból, hogy Liszt ismerte a magyarországi dalármozgalmat, ha lazán is, de kapcsolatban állt velük, és amikor tehetett, támogatta őket jelenlétével, művek komponálásával (mivel támogatta a honi repertoár megteremtését), esetenként anyagi hozzájárulással is.

Életében és gazdag életművében a magyarországi dalárdák csupán egy apró részt alkottak, ám ennek ellenére elmondható, hogy támogatójuk volt, és az esetek döntő többségében kedvezően viszonyult tevékenységükhöz. Ez Liszt részéről nem feltétlenül szakmai minősítést jelentett, hanem a mozgalom céljának támogatását: a nemzeti zene megalkotását és terjesztését.